

Tres poemes en castellà (gairebé) inèdits de Guillem d'Efak

Guillem Alexandre Amengual i Bunyola

Primera aproximació

Guillem Fullana i Hada d'Efak (Río Muni, Guinea, 1929 – Palma, 1995) és un dels autors més originals de l'anomenada generació intermèdia (ROSSELLÓ BOVER, 1998:63), grup integrat per aquells autors nascuts entre la fi dels anys 20 i 1939, com és el cas de Miquel Àngel Riera, Bartomeu Fiol, Baltasar Porcel, etc., incorporats al grup de poetes de postguerra (la generació dels 50) a causa de la seva coincidència en l'opció estètica i poètica palesa en l'afany de renovació literària, el bandejament (més o menys virulent) de l'Escola Mallorquina i l'interès per la poesia de la "Generación del 27" espanyola.

La biografia de Guillem d'Efak és ben coneguda (vegeu MESTRE, 1997, *passim*): personatge polifacètic, poeta, cantant, home compromès... Aquestes manifestacions de la seva personalitat, però, han provocat, a parer nostre, l'oblit de la seva producció poètica per ella mateixa, puix que són ben pocs (i sovint de manera tangencial) els estudis sobre la poesia d'aquest autor.

Amb la present contribució pretenem, senzillament, donar a conèixer una sèrie de tres poemes de joventut seus publicats a la revista *Dabo* de Palma. Es tracta d'uns poemes en castellà no apareguts a l'edició de les obres (quasi) completes de Guillem d'Efak, *Poemes, cobles i cançonetes* (1956-1993)¹.

Esbrinar les causes per les quals l'autor rebutjà aquesta poesia inicial juvenil² no és difícil: es tracta de poemes certament immadurs, deutors per complet dels autors castellans del 27, sense cap tractament personal, mimètiques doncs i, per descomptat, en castellà. No hem d'oblidar que Guillem d'Efak ha estat des de sempre un defensor a ultrança de la llengua i de la cultura catalanes. Com veurem, l'autor emprà exclusivament el català en la seva obra de maduresa: com ocorre amb

1. D'EFK, Guillem, 1994: *Poemes, cobles i cançonetes* (1956-1993), Manacor, Publicacions de "Sa Nostra", Caixa de Balears, col·lecció Tia de sa Real. Posteriorment han aparegut els reculls *Tampoc el foc*, Palma, ERC, col·lecció Germania, 1995, *Capellet de vidre*, Manacor, "Sa Nostra", Caixa de Balears, col·lecció El Turó, 1995 i *El món. Paisatges*, Binissalem, Di7, 1997.

2. Integrada, a més de les tres peces estudiades aquí, per títols com "Íncultas razas ubérrimas", "Creo en Dios", "A Jesús" i "Canto de un español", poemes apareguts al setmanari *Arriba* de Manacor cap a l'any 1946, quan d'Efak era adolescent.

altres literats mallorquins (basti esmentar Joan Alcover, Costa i Llobera, o els manacorins Jaume Vidal Alcover o mossèn Antoni M. Alcover), Guillem d'Efak té uns inicis literaris marcats per la imitació de models castellans, però sap evolucionar cap a un llenguatge poètic més personal, més autèntic i més original, fet que passa per l'adopció de la llengua pròpia com a mitjà expressiu.

Cal veure, per tant, aquestes mostres de poesia primerenca com un exercici o una mena d'experiment, passa prèvia i necessària per assolir una veu poètica personal.

Castellà *versus* català en l'obra de Guillem d'Efak

Si comparem la poesia escrita en castellà per l'autor amb l'escripta en català (que és com dir poesia de joventut i de maduresa, respectivament) veurem que la llengua espanyola es vincula sempre a l'artifici, al cargolament, a la retòrica i al mimestisme; el català, en canvi, lliga amb el desig d'arrelament, de senzillesa i d'assoliment de l'autenticitat, per la qual cosa sovint recorda la lírica popular mallorquina³.

La dicotomia entre la poesia escrita en castellà i la catalana d'aquest autor pot esquematitzar-se així:

POESIA EN CASTELLÀ	POESIA EN CATALÀ
Vol ser culta	Vol ser popular
Artifici	Senzillesa
Mimètica	Personal/autèntica
No compromesa	Compromesa
No arrelada	Arrelada
Experimental/pura	Social/existencial
Influència de la "Generación del 27"	Influència de la lírica tradicional

El primer parell d'opòsits, culte-vulgar, és producte de la mentalitat diglòssica de l'època i de l'escolarització aculturadora. En paraules del poeta, *un "soneto" no podia fer-se en mallorquí i, si en feies, no el podies regalar a una joveneta perquè "no tenia categoria". De la nostra llengua, de la nostra història, ens ho amagaven tot* (MESTRE, 1997:37).

Pel que fa a l'artificiositat i la retòrica, tot lligant amb aquestes afirmacions anteriors, esdevé el mateix: el castellà queda vinculat a l'artifici, al retoricisme, a la preceptiva literaria escolar, mentre que el català és la llengua que surt del cor i hi arriba, el mitjà d'expressió de la vivència autèntica.

El grau de mimestisme en la poesia juvenívola de Guillem d'Efak és força gran, car l'expressió depèn dels models castellans: alguns romàntics, autors del "Siglo de Oro" (San Juan de la Cruz, Góngora...), Machado i la "Generación del

3. Només cal esmentar textos com la famosa "Cançó de Son Coletes", que esquivà la censura pel fet de ser presentada com un "anónimo popular mallorquí del siglo XV", la "Balada d'en Jordi Roca" o el publicat pòstumament "Vou-veri-vou per no dormir".

27" (principalment Lorca amb el seu neopopularisme, i també cert Alberti), i fins i tot alguns avantguardistes (Carlos Edmundo de Ory, Carlos Bousoño, Gómez de la Serna...). Cal dir, però, que les dificultats per trobar models catalans és, en aquest moment, molt difícil a Mallorca: no debades molts altres autors es queixen de la manca de mestres i de models i, sobretot, de la dificultat per tenir accés a obres d'autors de la resta dels Països Catalans, bàsicament del Principat. Evidentment, era molt més fàcil estar al corrent de la poesia espanyola recent que no pas de la catalana, dispersada per l'exili o silenciada per la censura; d'aquí la dificultat per seguir la trajectòria de Riba o Espriu i tenir accés a llurs obres, cosa que no ocorria amb Salinas o Lorca.

Per tots aquests motius, hom pot comprendre que aquesta poesia primerenca no sigui arrelada ni compromesa amb el medi social i cultural on viu l'autor: més aviat es tracta, com hem dit, d'experiments, de formes gairebé lúdiques. Cal dir, però, que algunes d'aquestes característiques que trobam en els poemes publicats a *Dabo* vénen donades per la influència del *postismo*⁴, una de les estètiques "oficials" de la revista i del seu director, Rafel Jaume.

El canvi de llengua

L'adopció de la llengua catalana com a mitjà d'expressió de Guillem d'Efak no es féu esperar gaire: poc després de la publicació a *Dabo* dels tres poemes que estudiem (entre 1951 i 1955), apareix el seu primer llibre de poemes: *El poeta i la mar* és editat el 1956 a la col·lecció La font de les tortugues, de Palma, i suposa l'inici de la seva obra de maduresa. El canvi és ben palès: no només ha canviat la llengua, sinó gairebé la totalitat del seu llenguatge poètic i àdhuc la concepció mateixa de la poesia. Val a dir que aquest primer recull manifesta encara molts trets originaris de l'estètica de la "Generación del 27", però ara ja passats pel sedàs de la perspectiva pròpia i personal. Així, hi pua un alt grau d'imatges oníriques apreses sovint de Lorca (juntament amb el seu neopopularisme). Les obres posteriors, *El poeta i la mina* (1966), *Madona i arbre* (1969, Premi Carles Riba), *Poeta en bicicleta* (1984), *Capellet de vidre* (1995), *Tampoc el foc* (1995), etc., manifesten l'evolució cap a una poesia més de caire social i metafísica, però també amorosa (*Erosfera*, 1982). Els temes, ara, són la por a la mort, l'enyor de la infància perduda, la rebel·lia contra la injustícia, l'amor a la terra i a la història, i l'arrelament, entre d'altres. S'abandona l'aventura de la poesia pura, experimental o onírica, a partir ja del segon poemari, i s'assoleix un llenguatge més tost directe i espontani.

4. El *postismo*, abreviatura de *postsurrealisme*, és una estètica poètica de postguerra que es presenta com una mena de "surrealisme ibèric" que reivindica la imaginació, la llibertat expressiva i l'aspecte lúdic de l'obra literària, i rebutja tota angouxa existencialista i tota preocupació social, moral o filosòfica; a més, es declara antiburguesa i rebel. L'iniciador del moviment fou Carlos Edmundo de Ory (Cadis, 1923) l'any 1945, i s'hi relacionen altres poetes com J.E. Cirlot (1916), Àngel Crespo (1926) o Gabino Alejandro Carriedo (1923). Pretenien recuperar el llegat avantguardista i experimental anterior (surrealisme, etc.), passat, això sí, pel sedàs de l'exigència. Val a dir que l'esmentada revista *Dabo* en rep gran influència, com també de la poesia dels anomenats *desarraigados*.

La causa del canvi ens l'explica el propi Guillem d'Efak: en el fet d'escriure en castellà i pensar en català,

vaig topar amb l'esquizofrènia. Jo ensenyava els pagesos en català i, en canvi, a l'escola ho havia de fer tot en castellà. (MESTRE, 1997: 37).

No debades el poeta descobreix ben prest les gloses i les cançons tradicionals mallorquines, i n'esdevé fervent admirador:

En vaig aprendre molt i em vaig fer un glosador de primera [...]. Els jocs de paraules, els dobles sentits, les metàfores...tot hi entrava i, sense tenir-ne consciència, admiraves la riquesa de vocabulari. (MESTRE, 1997: 33).

Guillem d'Efak va entrar en contacte amb tot aquest llegat gràcies a la seva feina de mestre rural que desenvolupà per pagar-se els estudis de batxillerat, i no hem d'oblidar l'agraïment del poeta a aquesta gent humil i senzilla que afermà el seu arrelament al medi:

Encara que jo fos el mestre, vaig aprendre més dels pagesos que no ells de mi. Jo hauria hagut de pagar, en comptes de cobrar [...]. M'ensenyaren a estimar els animals i la terra. Eren analfabets però tenien una gran cultura. No havien anat mai a escola; per tant, eren mallorquins en estat pur. Era un poble sense contaminar. (MESTRE, 1997: 34-35).

Del contacte amb la pagesia en traurà, doncs, Guillem d'Efak un amor a la lírica popular tradicional, al glosat i al romancer, fins a l'extrem que arribarà a recopilar nombroses gloses, romanços i cançons del camp, i a fer-ne de noves. Aquesta poderosa influència, aleshores, modificarà el seu llenguatge poètic: serà més directe, més senzill, més autèntic. Una poesia que sovint serà escrita per ser recitada o cantada. L'autor ha superat, d'una vegada i per sempre, la diglòssia i la contradicció.

Sobre els poemes en castellà publicats a Dabo

"Pan", "Virginidad" i "Poema escrito por un caballo", apareguts respectivament als números 10, 14 i 16 de la revista *Dabo* són, que nosaltres sapiguem, les tres últimes peces escrites en castellà, les quals editarem i analitzarem breument.

Pel que fa a la revista *Dabo*, hem de dir que es tracta d'una publicació poètica en castellà editada a Palma per Rafel Jaume. N'aparegueren setze números entre 1951 i 1955, més un el 1960. La major part dels col·laboradors de la publicació pertanyien a estètiques properes a l'avantguarda de postguerra, principalment el *postismo* literari castellà, i els *desarraigados*, entre els quals destaquen Carlos Bousoño, Victoriano Crémer, Gabriel Celaya, Luis Felipe Vivanco, Ramón Gómez de la Serna, Camilo José Cela o Jorge Guillén. Pel que fa als autors mallorquins, hem de destacar la participació de Rafel Jaume, Cèlia Viñas, Miguel Ángel Colomar, Jaume Vidal Alcover i, naturalment, Guillem d'Efak.

Una anàlisi més aviat impressionista dels poemes ja ens permet copsar quines són les influències que rep el nostre poeta en aquestes composicions: d'una banda, lògicament, la de la "Generación del 27" i, de l'altra, la del *postismo* i la *poesía desarraigada*. D'Efak, però, sabrà conjugar ambdós corrents, car li interessa precisament el que tenen en comú: l'afany d'originalitat, la llibertat expressiva, l'hermetisme, l'ús de la imatge i la metàfora, el gust per tot allò oníric, la imaginació i el desig d'innovar, en definitiva.

Anem, però, a pams i vegem amb més deteniment com es manifesten aquests trets suara esmentats: sovint la recerca de l'originalitat i de l'hermetisme el fan arribar a un trencament amb la lògica i a una manca de sentit, fet que lliga amb la concepció immanent de l'art i amb l'antirealisme, l'antiromanticisme i, fins i tot, el surrealisme. Efectivament, gran part de les imatges són oníriques:

*El mar acaricia a los cadáveres
con el asco y el abotargamiento vital
de la prostituta hacia el cliente*

(Poema escrito por un caballo, vv. 27-30)

y grabo la delicia de las aves cruzándome

(Pan, v. 25)

*puedo decirte que las olas
están de malhumor bajo la piel del mar
y su asombro ingenuo
y virgen de lo que no fuera intimidad
me enloqueció*

(Virginidad, vv. 19-24)

El surrealisme i el trencament amb tota casta de realisme o de romanticisme també és ben palès:

*Desabroché los clips
que unen la tela azul del mar
a las rocas de la ribera*

(Virginidad, vv. 3-5)

*y así que me forré de peces
y la vejiga se me reventó*

(Poema escrito por un caballo, vv. 16-17)

*o quizás comparando el espesor
del salto de un niño
con la densidad del teléfono*

(Poema escrito por un caballo, vv. 4-6)

D'altra banda, hom pot veure en aquests poemes un rebuig de tot desig de transcendència; és a dir, el fet de no fer poesia social, existencial o política. La voluntat del poeta només l'empeny al joc i a l'experiment, i també a un cert humorisme, sàtira o complicitat amb el lector: basta recordar el títol "Poema escrito por un caballo" per adonar-se'n. Ara bé, això no implica una submissió als models burgesos, ans al contrari: el poeta, en un dels poemes, menysprea el burgès i el pedant, el "docte" (en el sentit que donam popularment al terme a Mallorca), en definitiva:

*uno con título académico
me dijo que se trataba del sol.
Bien. El caso es que yo no estaba dispuesto
a entrar en discusión por un motivo tan baladí*

(Poema escrito por un caballo, vv.12-15)

Finalment, remarquem l'ús constant de la imatge i de la metàfora: fins i tot copsam una certa tendència (que també existeix en la poesia lorquiana) a realitzar l'atribució del substantiu mitjançant un element que, per naturalesa, no pot posseir, sovint plena de sensacions cromàtiques i cinèsiques:

*Como el azul, inmenso,
es mi anhelo de vivir*

(Pan, vv. 1-2)

Sobre el amor disuelto en sangre

(Poema escrito por un caballo, v. 3)

*y, como gotas de rocío,
espolvoreada de estrellas mi cabellera*

(Pan, vv. 20-21)

Conclusions

Els tres poemes que editam són una mostra de la poesia juvenil de Guillem d'Efak, marcada principalment per la imitació de models castellans: la "Generación del 27" i el *postismo*. La característica principal d'aquestes composicions és el desig d'innovació i de trencament amb els canons clàssics literaris, i també la reivindicació dels aspectes més lúdics i experimentals del joc literari. L'ús de la metàfora i les imatges oníriques conduiran el nostre poeta a assolir el surrealisme, com també un caire més avantguardista.

Ara bé, com sabem, aquesta opció estètica d'imitació dels models castellans durarà poc: l'aparició del seu primer llibre de poemes, *El poeta i la mar*, suposarà l'inici de la seva obra en català, menys artificiosa, més autèntica i personal, en definitiva. Hem de destacar, també, el fet que dos dels seus millors versos, l'11 i el 12 del poema "Pan" ([...] quisiera ser el viento/ fecundador unánime) apareixen un altre cop en la composició "El vent" del recull *Madona i arbre* (1969), concretament als versos 1 i 24: Jo sóc el vent, fecundador unànime, cosa que demostra la reutilització de materials per part de l'autor.

Edició dels textos

PAN

*Como el azul, inmenso,
es mi anhelo de vivir.
Tan grande es mi anhelo
que quisiera ser el bosque
entrelazado de resurrecciones sonoras
después de la lluvia;
o la catarata, fresca, voluptuosa
y potente,
que se entrega volcándose
como los amores totales,
o, mejor, quisiera ser el viento,
fecundador unánime.
Tan grande
es mi anhelo de vivir!
Todo yo henchido de aromas
vegetales,
como el risco en medio del mar
batido por las olas,
desnudo el pecho al aire
y, como la hoja del rocío,
espolvoreada de estrellas mi cabellera.
Firme el pie entre la hierba
mi alma se infunde al universo entero,
siento que se me ensancha el cuerpo,
y grabo la delicia de las aves cruzándome.*

(Dabo, 10)

VIRGINIDAD

INVOLUNTARIAMENTE,
jugando distraído con el pie desnudo,
desabroché los clips
que unen la tela azul del mar
a las rocas de la ribera...
y pude ver cosas maravillosas.
Pero yo estaba allí
para hacerte una canción
y sentí la misma sorpresa
que ante la súbita aparición
de senos turgentes
cuando la mano, jugando distraída,
involuntariamente,
hace saltar las lapas metálicas
del pechero,
que,
no sin dejar adivinar redondeces mórbidas,
los cubría.
Por la alegría con que me acogieron
puedo decirte que las olas
están de malhumor bajo la piel del mar
y su asombro ingenuo
y virgen de lo que no fuera intimidad
me enloqueció
pues yo estaba allí para hacerte una canción
y te quedaste sin ella.

(Dabo, 14)

POEMA ESCRITO POR UN CABALLO

Un día.
Un día estaba yo reflexionando
sobre el amor disuelto en la sangre.
O quizás comparando el espesor
del salto de un niño
con la densidad del teléfono.
No. mejor estaba soñando.
Al atardecer alguien
enseñó el trasero
coloradote y rotundo
por detrás del mar.
Uno con título académico
me dijo que se trataba del sol.
Bien. El caso es que yo no estaba dispuesto
a entrar en discusión por un motivo tan baladí
y así fue que me forré de peces
y la vejiga se me reventó
como un glibito hastiado y estúpido.
Después las olas me balancearon
y si me creció la barba
y se me alargaron las uñas
fue después de muerto.
Si esperáis que os cuente
cosas horribles y asquerosas
acerca de mi deambular
entre cloqueos de senos lacios
- el mar acaricia a los cadáveres
con el asco y abotargamiento vital
de la prostituta hacia el cliente -
os equivocáis lamentablemente,
pues, yo lloví, broté
y ahora soy caballo.
Y nadie se atreve a pedirle cosas raras a un caballo.
El día es azul.
Las moscas entrecruzan garabatos
en la pizarra de mis ancas.
Adiós.

Bibliografia

- DÍEZ DE REVENGA, Francisco Javier, *Panorama crítico de la generación del 27*, Madrid, Castalia, 1987.
- MAS I VIVES, Joan, "Del realisme narratiu a la diversitat actual: dues generacions de poetes mallorquins (1960-1975)", dins *Randa*, 13, 1982, pàgines 42-136.
- MAS I VIVES, Joan, "La "Generació del 27" i els poetes mallorquins dels anys 50", dins *Actes del sisè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983, pàgines 307-334.
- MESTRE I SUREDA, Bartomeu, *Balada d'en Guillem d'Efak*, Palma, Documenta Balear, 1997.
- PONS, Margalida, *Poesia insular de postguerra: quatre veus dels anys cinquanta*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.
- ROSSELLÓ BOVER, Pere, "El setmanari *Arriba* i el ressorgiment de la literatura catalana a Mallorca durant la postguerra", dins *Lluc*, 759, 1990, pàg. 35-38.
- ROSSELLÓ BOVER, Pere, *La literatura a Mallorca durant el franquisme (1939-1951)*, Palma, El Tall, 1998.
- VIDAL ALCOVER, Jaume, "La poesia a Mallorca del 1936 al 1960", dins *Randa*, 13, 1982, pàgines 7-42.
- VIDAL ALCOVER, Jaume, *Estudis de Literatura Catalana Contemporània*, Barcelona, Universitat Rovira i Virgili i Universitat de Barcelona, 1993.
- Hem de destacar ROSSELLÓ BOVER, 1995 i 1998, com també VIDAL ALCOVER, 1982.